

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).25
УДК 796.093.1-055.2:94(477)“1917|1921”

Марцінковський І. Б.,
кандидат медичних наук, доцент кафедри теоретичних основ олімпійського та професійного спорту
Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова (Миколаїв)

УЧАСТЬ ЖІНОК В СПОРТИВНИХ ЗМАГАННЯХ ТА ЇХ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Зі зростаючою участю жінок у суспільно-політичному житті європейських країн, чимраз вагомішою ставала їхня роль у спорті. З розвитком спортивних товариств в Україні з другої половини XIX ст., де були жіночі відділи, українські дівчата і жінки чимраз більше долучалися до тренувань і змагань у різних видах спорту. На матеріалі спортивних заміток і оголошень газети "Відродження" досліджена та встановлена дієва участь українських жінок у спортивних товариствах, змаганнях, організації дитячих спортивних майданчиків за місцем проживання на теренах Української Народної Республіки у період Гетьманату (1918–1919 рр.). Спектр видів спорту, де брали участь жінки, був достатньо широким. До найпопулярніших видів спорту відносилися фехтування, танці, біг та стрибки у легкій атлетиці, ігрові види, але їх перелік постійно зростав із запровадженням і популяризацією нових спортивних дисциплін. Для забезпечення належних умов розвитку спорту, жінки брали безпосередню участь у лекціях, курсах підготовки педагогічних кадрів з фізичного виховання серед молоді, на які залучалися відомі тогочасні спортсмени, педагоги, лікарі.

Ключові слова: жінки, фізична культура, спорт, Українська держава.

Martsincovskiy I. Participation of women in sports competitions and their organization for the ukrainian people's republic. With the growing participation of women in the social and political life of European countries, their role in sports became more important. From the second half of the nineteenth century, in Ukraine, primarily in Galicia, Bukovina, Transcarpathia, and later with the extension to Volyn, Podillya, Polesie, the Dnieper and the Administrative Sea, cultural and educational, and with them a number of sports and physical, gymnastics and fire, "Sich" and "Sokil" formation, scout and tourist organizations. The "Sich" and "Sokil" sports associations had women's divisions, where Ukrainian girls and women increasingly participated in training and competitions in various types of sports, which served as a basis for the further development and participation of women in sports. Based on the material of sports notes and announcements of the newspaper "Renaissance", the effective participation of Ukrainian women in sports associations, competitions, and the organization of children's sports grounds by place of residence on the territory of the Ukrainian People's Republic during the Hetmanate period (1918–1919) was investigated and established. Women's departments of sports associations operated in Kyiv, for example, at the Ukrainian State University, and other cities and towns, the network of which was growing. The "Sports Society of Physical Development of Women" was founded in Kyiv. For the wider involvement of young people, including girls, in sports, women took the most active part in arranging children's, mainly summer, sports grounds ("sports platforms", "sports fields", "gymnastic grounds-beaches"), where children played during the day, and in the evenings a large number of supporters of games, gymnastics and other sports gathered. The range of sports in which women participated was quite wide. The most popular sports included fencing, dancing, running and jumping in athletics, and games, but their list was constantly growing with the introduction and popularization of new sports disciplines. In order to ensure proper conditions for the development of sports, women directly participated in lectures, training courses for pedagogical personnel on physical education among young people, which were attended by well-known sportsmen, teachers, and doctors of that time. In Kyiv, the initiative group for physical development, with the support of the Ministry of Public Education, opened the first "Courses for the training of teachers of gymnastics, dance and other sports" in Ukraine with a two-year full and a three-month shortened period of study. Residents of the provinces were preferred in admissions, and a "boarding" (dormitory) was organized for the students to live in during the courses. The training of specialists in physical education made it possible to increase the methodological level of classes in general and, first of all, in regional cities, and expanded the geography of women's participation in sports.

Key words: women, physical education, sport, Ukrainian State.

Постановка проблеми. В античних Олімпійських іграх могли приймати участь тільки вільно народжені греки-чоловіки. За змаганнями оголених атлетів заборонялося спостерігати заміжнім жінкам, а за порушення карали стратою. Давньогрецький письменник II століття Павсаній в "Описі Еллади" описав випадок, що стався з жінкою на ім'я Калліпатеїра, яку помилювали після того, як вона проникла на священну спортивну арену в образі чоловіка-тренера і видала себе бурхливою реакцією на перемогу сина-"боксерів". Тільки у кінних перегонах, де перемогу віддавали не наїзникам, а власникам чи власницям коней і колісниць, могли брати участь жінки. Першою такою переможницею була спартанська царівна Кініска (бл. 440 до н. е. – після 392 до н. е.), чия четвірка коней виграла у перегонах колісниць у 396 р. до н. е. (на 96-й Олімпіаді) та підтвердила титул чемпіонки через чотири роки – у 392 р. до н. е. (97-мі Олімпійські ігри). Проте сама Кініска не була присутньою під час цих змагань, оскільки жінкам вхід на стадіон був заборонений. В Елладі для жінок проводилися окремі змагання з бігу на честь Гери — дружини Зевса. Це були своєрідні жіночі олімпіади, які проводилися також один раз на 4 роки.

Утім не тільки у Давній Греції проводилися величні культові та атлетичні змагання. Археологи відкрили арени для проведення таких ігор у Північному Причорномор'ї в еллінських поселеннях на території сучасної України — у Подніпров'ї і Таврії. Дослідники історії спорту вважають, що на праукраїнських землях була традиція проведення власних військово-

спортивних змагань.

З відродженням Олімпійських ігор, на перших сучасних змаганнях, які проводилися у 1896 р. в Афінах, до програми змагань були включені дисципліни, де брали участь тільки чоловіки, на чому наполягав засновник сучасного олімпійського руху та Міжнародного олімпійського комітету П'єр де Кубертен. Водночас грекinya Стамата Ревіті із Сіроса, якій відмовили в реєстрації на основний забіг 40-кілометрового марафону, наступного дня після офіційного марафонського змагання чоловіків, подолати дистанцію та фінішувала поза стадіоном, на який її не пустили. Попри категоричність і впливовість П'єра де Кубертена, на Олімпійських іграх 1900 р., що проводилися в Парижі, жінки вперше змогли офіційно взяти участь у змаганнях – з 997 осіб було 22 спортсменки, які брали участь у турнірі з тенісу і гольфу та у змішаних командах певних видів спорту. Першою олімпійською чемпіонкою стала швейцарська графиня Елен де Пуртале (англ. Helene de Pourtale) у складі змішаної команди у вітрильному спорті. Британська тенісистка Шарлотта Купер (англ. Charlotte Cooper Sterry), яка на той час уже була триразовою чемпіонкою Вімблдону, виборола золото в індивідуальному змаганні та у змішаній парі, ставши першою олімпійською чемпіонкою з тенісу і першою жінкою, яка здобула індивідуальну перемогу на Олімпійських іграх. У гольфі золото Олімпіади здобула американка Маргарет Еббот (англ. Margaret Ives Abbott). На Олімпійських іграх 1904 р. в американському Сент-Луїсі допустили тільки шість спортсменок у стрільбі з лука. З Олімпіади 1908 р., що проводилася у Лондоні, кількість учасниць ігор поступово зростала. На Іграх IV Олімпіади у 1908 р. в Лондоні були включені змагання жінок з тенісу, вітрильного спорту, стрільби з лука і фігурного катання на ковзанах, а на Іграх V Олімпіади у Стокгольмі в 1912 р. жінки виступали у змаганнях з тенісу і вперше включених таких видів спорту, як плавання і стрибки у воду [1, с. 215–216].

Чимало зусиль до більшого залучення спортсменок до олімпійського спорту докладала французька спортивна діячка, співзасновниця Жіночої спортивної федерації Франції Еліс Мійо, яка захоплювалася веслуванням, плаванням, хокеєм і футболом. У 1921 р. Еліс організувала перші в історії суто жіночі міжнародні змагання в Монте-Карло і назвала їх Жіночою Олімпіадою.

Розширення прав жінок у суспільстві на початку ХХ ст. з можливістю доступу до різноманітних сфер діяльності спонукали до змін й у спорті. Збільшення кількості спортсменок у міжнародних змаганнях спричинили активність феміністичних рухів, зростання престижу і популярності змагань та збільшення бажаючих долучитися до них. Здебільшого у перших олімпійських змаганнях жінки брали участь у так званих елітних видах спорту і були представницями заможних чи аристократичних родин або мали з ними зв'язок.

Питанням участі жінок на початку розвитку спортивного руху в Україні, а особливо в період Української Народної Республіки (1917–1921 рр.), приділено недостатньо уваги в наукових публікаціях, що зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження: показати роль жінок в організації проведення спортивних заходів та їх участь у них за Української Держави (Гетьманату П. Скоропадського).

Наукова новизна. Вперше системно на підставі досліджень періодичних друкованих видань періоду Української Держави (Гетьманату П. Скоропадського) досліджена участь жінок в організації проведення спортивних заходів та спортивних змаганнях.

Матеріал та методи. Завдяки Цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського вивчені підшивки періодичними виданнями, які друкувалися за Української Народної Республіки. У 1918 р. виходив "Державний вісник" – офіційний друкований орган Ради Міністрів Української Держави, у 1917–1918 рр. "Нова Рада", у 1917–1919 рр. "Народна воля". Усі ці видання мають важливе значення для дослідження соціально-політичних обставин на тлі яких розвивався фізкультурно-спортивний рух в Україні у досліджуваній період історії. Проте найбільше інформації про проведення загалом різноманітних спортивних змагань і заходів з організації спортивних товариств, спортивних свят, з'їздів тощо у 1918 та 1919 рр. друкувала щоденна позапартійна демократична газета "Відродження". За публікаціями зазначеної газети й досліджували участь жінок у спортивному житті за Української Держави з використанням методів – бібліографічного, абстрагування, аналізу й синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення фізкультурно-спортивного руху в Україні розпочалося з національно-культурного піднесення в основі якого лежало національно-патріотичне виховання, у тому числі й з фізичного розвитку, що й послужило поштовхом до організації наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. спортивних товариств. На той час в економічно розвинених країнах Європи та в США спорт уже виокремився як самостійне соціальне явище. В Україні – у Галичині, Буковині, Закарпатті, які тоді входили до Австро-Угорської імперії, разом з товариствами "Просвіта", "Рідна школа", кооперативно-допомоговими товариствами почала організовуватися ціла низка спортивно-руханкових, гімнастично-пожежних, січових, сокільських, пластових, туристичних осередків. Значного поширення в Україні, розділеної між Російською та Австро-Угорською імперіями, мало українське патріотичне тіловиховне та руханкове товариство "Сокіл", засноване у 1884 р. в Галичині й Буковині, а пізніше сокільський рух поширився на Волинь, Поділля, Полісся, Наддніпрянщину й Надчорномор'я. Воно було організоване на зразок чеських та польських патріотично-гімнастичних товариств і діяло з 1884 по 1940 рр. Із самого початку свого становлення в Україні сокільський рух мав два відділи – чоловічий та жіночий, де жінки брали активну участь у тренувальних заняттях і показових виступах. "Сокіл", разом із подібною йому "Січчю", влаштовували масові здвиги спортивного спрямування: місцеві (у вихідні й святкові дні у селах і містечках), окружні (перший у м. Стрий в 1906 р., другий у м. Тернополі в 1910 р.), крайові (у Львові в 1911 та 1914 рр.). Українське патріотичне виховання і фізичне гартування спортивними тренуваннями дозволило дівчатам і жінкам проявитися в добу визвольних змагань українського народу в період Першої світової війни та боротьби за державність України. Українські жінки-стрільці стали першими в Європі військовими офіцерами. Були це Олена Степанів, Софія Галечко, Гандзя Дмитерко, Василина Ощипко, Олена Кузь, Павлина Михайлишин та ін.

Сокільський рух на території Російської імперії став частиною загальноімперського "Сокільського союзу", першим

головою якого став член Держдуми III скликання від Подільської губернії О. Гижицький. Осередки "Сокола" в підросійській Україні діяли у Києві, Одесі (з 1907), Катеринославі (тепер м. Дніпро), Харкові (з 1908), Полтаві та Чернігові (з 1909).

З початком XX ст. на теренах Російської імперії, зокрема у Києві, "відбулося поступове становлення жіночого спорту" [1, с. 100]. У 1913 р. в Києві відбулася Перша Всеросійська Олімпіада. До програми змагань Олімпіади вперше в олімпійському русі були включені змагання з легкої атлетики, оскільки ці види спорту дебютували на міжнародних змаганнях тільки на Іграх IX Олімпіади у 1928 р. в Амстердамі. У Київській Олімпіаді вперше у всеросійських змаганнях з легкої атлетики й фехтування на рапірах змагалося 12 жінок. Загалом у цих змаганнях жінки брали участь у восьми номерах програми: з легкої атлетики – бігу на 60 і 100 м, в естафеті 4 по 100 м, стрибках у висоту, стрибках у довжину з розбігу та у стрибках у довжину з місця, у фехтуванні на рапірах та штовханні ядра [1, с. 216]. Серед жінок дворазовою чемпіонкою і дворазовою срібною призеркою стала киянка, вихованка товариства "Сокол" Ніна Попова [2]. На Київській Олімпіаді киянка Раткова завоювала шість медалей – три золотих нагороди (у стрибках у довжину з місця, у штовханні ядра, фехтуванні на рапірах) і три срібних (з бігу на 100 м, зі стрибків у висоту та у довжину з розбігу) [1, с. 217]. Олімпіада в Києві дала вагомий поштовх для участі жінок в спорті та його розвитку на теренах України й імперії загалом. У 1913 р. в Києві почав виходити журнал "Красота и Сила" (гол. редактори і видавці О. Роханський – №№ 1–6, пізніше В. Крамаренко й А. Анохін – від № 7), де вперше з російських імперських спортивних видань уводився розділ, пов'язаний із фізичним розвитком жінок [1, с. 108–109].

За Гетьманату продовжували функціонувати раніше засновані жіночі відділи спортивних товариств, зокрема товариства "Січ", що діяло в Українському Державному Університеті (тепер Київський національний університет імені Тараса Шевченка) [3]. Заняття для чоловіків і жінок проводилися регулярно й згідно встановленого графіка у спортивній залі двічі на тиждень по одній годині, але у різний з чоловіками час [4]. У 1918 р. подібний осередок "Січі" був заснований у Козятині. Окрім того були проведені організаційні заходи з відкриття "немалого числа філій" Товариства "Січ" по «інших головних центрах України, про що рада товариства має вже певні відомості» [5]. Водночас засновувалися нові, у тому числі й суто жіночі спортивні товариства. Наприклад, у Києві постало "Спортивне товариство фізичного розвитку жінок" [6].

Для ширшого залучення до спорту молоді, у тому числі й дівчат, жінки брали найактивнішу участь в облаштуванні дитячих спортивних майданчиків. "Жіноче товариство фізичного виховання" на дачах у Клавдієво (тепер Клавдієво-Тарасове – селище міського типу Бучанського р-ну Київ. обл.) Ковельської залізниці облаштувало "чудову спортивну платформу", де вдень займалася дівчата, а вечорами збиралася "велика кількість прихильників та прихильниць гри, гимнастики, іншого спорту" [7]. Значним успіхом користувалася "гимнастична площадка-пляж" у Межигір'ї, до облаштування якої долучився лікар, тренер з важкої атлетики, пропагандист спорту, редактор київського спортивного журналу "Краса і сила" О. К. Анохін. Серед киян успіхом користувалася спортивна площадка на Трухановому пляжі, яку організувало Товариство "Сокол" [7].

Союз батьківських організацій середньої школи на час літніх канікул створив у Києві літнє "Спортивне поле" з різних видів спорту для учнів обох статей віком від 7 до 18 років, де проводилися ігри в крокет, хокей, футбол, теніс, легкоатлетичні змагання, велосипедна їзда. Ставилося питання придбання "паралельних брусів, турніку, дерев'яного коня", облаштування "буфету з необхідними водами" [8].

Окрім таких, що вже стали традиційними, розвивалися нові види спорту. "Серед спортивних організацій у Києві і на дачах з футболом починає конкурувати гра в "ручний м'яч" (Hand ball), яку так популяризував в м. Одесі д. Е. Ф. Мали (член т-ва "Сокол"). Для жінок і дітей ця гра безумовно краще футболу" [9].

Попри дорожнечу бензину, як і в попередні роки, "багато з киян та киянок" розпочали літній сезон з автомобільного туризму Україною та зарубіжжям [10]. Дорогий бензин заміняли на дешевший "бензол", якого виявилося в достатній кількості. Маршрути пролягали до Тернополя, Львова, Варшави, Відня тощо [10].

У "військово-спортивних колах столиці" набули популярності "спортсменські свічки", які продавалися на Софіївській вулиці. Зазначені свічки відзначалися значно довшим часом горіння, у порівнянні зі звичайними, що дозволяло їх використовувати при туристичних та інших походах [11].

Зважаючи на результативність спортсменок у певних видах спорту під час проведеної в Києві у 1913 р. Олімпіади, а також оголошень в газеті "Відродження", можна припустити, що зазначені спортивні дисципліни були популярними серед українського жіноцтва у першій чверті XX ст. У першу чергу до цих видів спорту відносилися фехтування, танці, у легкій атлетиці біг та стрибки, теніс, ігрові види. Попри зазначене, у значній кількості газетних оголошень про організацію занять, наприклад фехтуванням, у них не вказувалося про їх розмежування за статтю. Подібне могло відбуватися уже із закінченням набору і формуванням груп, в залежності від їх кількості.

Звичайно, що з розширенням діяльності спортивних товариств та відкриттям їхніх філій у повітових містах, постала нагальна потреба у підготовці відповідних педагогічних кадрів. У зв'язку з цим, ініціативна група з фізичного розвитку клопотала перед міністерством народної освіти про дозвіл відкриття у м. Києві перших в Україні "Курсів для підготовки вчителів і вчительок гимнастики, танців і інших родів спорту" [12]. Планувався дворічний повний курс навчання, скорочений – тримісячний, де "чоловіки і жінки, що запишуться на скорочений курс, одержать дипломи до Різдва ц. р.". Навчання планувалося розпочати з 1 вересня. Прийом на курси був обмежений. Перевагу на прийом віддавали мешканцям провінцій. У зв'язку з цим при курсах організували "інтернат" (гуртожиток) на 25 місць для чоловіків і жінок. До викладання залучалися: "інструктор варшавської гімнастично-фехтувальної зали полковник Попов, автор праці "Організація гімнастичних свят" і б. вчитель гимнастики реальної школи В. К. Марзінга у Москві, завідувачий відділом "Спорт" кап. Б. М. Куликів", а ще планували запросити "д-ра Анохіна, д. С. С. Ланчевського, д. Заковорота і ин. осіб для навчання гігієни, танців, фехтування, і инш." [12].

Для зацікавлених проводилися лекції з легкої атлетики. Так у помешканні Союзу батьківських комітетів (тодішня київська адреса вул. Миколаївська, 3) на першу лекцію зібралось близько 50 осіб "слухачів різного полу" й пройшла вона з

великим успіхом. Лекторами виступили відомі спортсмени: "пп. Красовський, Аносгейм та Коминков". Подібні лекції планували продовжити [13].

Висновки: Встановлено, що попри значні економічні труднощі, пов'язані із Першою світовою війною і розпадом Російської імперії, спортивне життя в Українській Державі розвивалося і продовжувало традиції попередніх років та отримало нові перспективи у своєму розвитку. Матеріали газети "Відродження" за 1918 рік вказують, що за Гетьманату уряд приділяв значну увагу національній освіті, у тому числі й у галузі спорту.

В описаний історичний період у Києві та у губернських містах і містечках функціонували спортивні товариства, які мали жіночі відділи, де її учасниці брали активну участь, удосконалюючись у різних видах спорту. У спортивному русі та розвитку спорту в молодій державі жінки брали дієву участь в діяльності спортивних товариств, змаганнях, організації дитячих спортивних майданчиків за місцем проживання на теренах усієї держави.

Українська держава не тільки переймалася поточними справами розвитку спорту, але й забезпечувала умови для його розвитку на майбутнє. Завдяки ентузіастам розвитку спорту проводилася підготовка педагогічних кадрів з фізичного виховання серед молоді. Газетні замітки того часу свідчать, що жінки брали безпосередню участь у лекціях, курсах на які залучалися відомі спортсмени, педагоги, лікарі.

Література

1. Бубка С. Н., Булатова М. М. Київ – 1913. Перша Російська Олімпіада / С. Н. Бубка, М. М. Булатова. К. : Олімп. Літ., 2013. 232 с.

2. Марцінковський І., Щербаківа Є. Ніна Василівна Попова – вихованка київського «Сокола» і найтитлованіша спортсменка Київської першої Всеросійської олімпіади 1913 року // Матеріали Міжнародної онлайн-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Розвиток фізичної культури та спорту: новітні виклики, проблеми та перспективи». Миколаїв, 2022.

- 3 Фехтувальне товариство // Відродження. 1918. Ч. 74, 29 (16) червня. С. 8.
- 4 Приказ членам «Січи» (оголошення) // Відродження. 1918. Ч. 180, 8 листопада (26 жовтня). С. 8.
- 5 Філії «Січи» (оголошення) // Відродження. 1918. Ч. 180, 8 листопада (26 жовтня). С. 8.
- 6 Нове спортивне товариство // Відродження. 1918. Ч. 67, 20 (7) червня. С. 8.
- 7 Спорт на дачах // Відродження. 1918. Ч. 77, 3 липня (20 червня) 1918. С. 4.
- 8 Дитячі свята // Відродження. 1918. Ч. 74, 29 (16) червня. С. 8.
- 9 Гра в ручний м'яч (Hand boll) // Відродження. 1918. Ч. 79, 5 липня (22 червня). С. 4.
- 10 Автомобільна екскурсія // Відродження. 1918. Ч. 77, 3 липня (20 червня). С. 4.
- 11 Спорт // Відродження. 1918. Ч. 162, 18 (5) жовтня. С. 8.
- 12 Курси для підготовки вчителів –люк гімнастики і танців (оголошення) // Відродження. 1918. Ч. 86, 14 (1) липня. С. 4.
- 13 Легка атлетика // Відродження. 1918. Ч. 67, 20 (7) червня. С. 8.

References

1. Bubka, S. N., Bulatova, M. M. (2013). Kyiv – 1913. Persha Rosiiska Olimpiada. Kyiv: Olimp. Lit.
2. Martsinkovskiy, I., Shcherbakova, Ye. (2022). Nina Vasylivna Popova – vykhovanka kyivskoho «Sokola» i naititulovanisha sportsmenka Kyivskoi pershoi Vserosiiskoi olimpiady 1913 roku. Materialy Mizhnarodnoi onlain-konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh «Rozvytok fizychnoi kultury ta sportu: novitni vyklyky, problemy ta perspektivy». Access mode: <https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/Rozvytok-fizychnoi-kulturi-ta-sportu-novitni-viklyki-problemi-ta-perspektivi-materiali-2.pdf>
3. Fekhtuvalne tovarystvo. (1918, Juny 29 (16)). Vidrozhennia, 74, 8.
4. Prykaz chlenam «Sichy» (1918, November 8 (October 26)) Vidrozhennia, 180, 8.
5. Fylii «Sichy» (1918, November 8 (October 26)) Vidrozhennia, 180, 8.
6. Nove sportyvne tovarystvo (1918, Juny 20 (7)) Vidrozhennia, 67, 8.
7. Sport na dachakh (1918, July (Juny 20)) Vidrozhennia, 77, 4.
8. Dytyachi svyata (1918, June 29 (16)) Vidrozhennia, 74, 8.
9. Hra v ruchnyy m'yach (Hand boll) (1918, July 5 (June 22)) Vidrozhennia, 79, 4.
10. Avtomobil'na ekskursiya (1918, July 3 (June 20)) Vidrozhennia, 77, 4.
11. Sport (1918, Oktober 18 (5)) Vidrozhennia, 162, 8.
12. Kursy dlya pidhotovky vchyteliv –!ok himnastyky i tantsiv (1918, July 14 (1)) Vidrozhennia, 86, 4.
13. Lehka atletyka (1918, June 20 (7)) Vidrozhennia, 67, 8.